

AZERBAJYCAN'DA GELİR DAĞILIMI

Aygün MUSAYEVA*

ÖZET

Gelir; bir ülkenin sınırları içerisinde bir yılda gerçekleştirilen nihai mal üretimi karşılığında üretim faktörlerine yapılan ödemeler toplamına denir. Gelir dağılımı eşitsizliğinin kişi ve toplum üzerindeki etkileri değişiklik gösterebilmektedir. Ülkeden ülkeye gelir dağılımları farklılık gösterse bile eşit ve adaletli bir gelir dağılımı bulmak imkânsızdır. Gelir dağılımı ekonomik bir olgu olmakla birlikte, nüfus artışından ve dağılımından, toplumun sosyo-kültürel yapısından, toplumdaki eşitlik ve adalet kavramlarına olan yaklaşımdan etkilenmektedir. Azerbaycan'da gelir dağılımı eşitsizliğinin değerlendirilmesi, araştırmacıların nispeten daha az ilgilendiği alanlardan birisini oluşturmuştur. Genel olarak, farklı araştırmacılar tarafından çeşitli hesaplamalar yapılmış olsa da ayrıntılı araştırmalar yapılmamıştır. Bu çalışmada Bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan'da yaşanan ekonomik gelişmeler ve gelir dağılımı sorunu incelenmektedir.

* Arş. Gör., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Kibernetika Enstitüsü,
e-posta: aygun.musayeva@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Gelir, Gelir dağılımı, Yoksulluk, Azerbaycan.

ABSTRACT

INCOME DISTRIBUTION IN AZERBAIJAN

The total of payments made to factors of production in return for consumer goods production in a year within a country is called national income. The impact of inequalities in income distribution on individuals and societies may change. Although income distribution patterns change from one society to another, it is almost impossible to find equal and fair income distribution. Income distribution is essentially an economic factor, but it gets affected by increases in population, the socio-cultural structure of the population, and the approaches to the notions of equality and justice. The study of inequalities in income distribution in Azerbaijan has been so far a relatively understudied subject. Different researchers made certain calculations on the issue, but detailed studies have been rare. In this study, economic developments and the issue of income inequalities in Azerbaijan in the post-independence era are studied.

Key Words: Income, income distribution, poverty, Azerbaijan.

GİRİŞ

Azerbaycan'da gelir dağılımı eşitsizliğinin değerlendirilmesi, araştırmacıların yeterli ilgi gösterdiği alanlardan birisini oluşturmamıştır. Genel olarak, farklı araştırmacılar tarafından çeşitli hesaplamalar yapılmış olsa da konuyla ilgili ayrıntılı ve derin araştırmalar yapılmamıştır.

Sovyetler Birliği döneminde yoksulluk ve gelir dağılımı alanındaki eşitsizlik konularında, var olan durum doğru analiz edilmemiş, yetkililer ve uzmanlar tarafından gerçek bir değerlendirme yapılamamıştır. Bu konularda, ne Sovyetler Birliği geneli için ne de Birliği oluşturan ülkelerin her biri için araştırma ve analizler yeterli düzeyde yapılmamıştır. Buna rağmen yabancı araştırmacılar mevcut

bilgilere dayanarak bu konularda araştırmalar yapmışlar ve aslında durumun ilan edildiği gibi tatmin edici düzeyde olmadığını belirlemişlerdir. Sovyetler Birliğinde, eşitsizlikle ilgili durumun Fransa veya ABD'deki eşitsizlikle aynı olduğunu göstermişler¹, ayrıca Sosyalist blokta yer alan ülkelerde de eşitsizlik durumunun aynı olmadığını ortaya koymuşlardır.²

Gelir; bir ekonomide üretim öğelerinin, ulusal ürünün oluşumuna katkıda bulunmalarının sonucunda bir yıl içerisinde elde ettikleri parasal değerlerin toplamıdır. Bir ülkede gelir dağılımı denildiğinde anlaşılması gereken, ekonomide belirli bir sürede yaratılan gelirin ekonomideki karar birimleri tarafından ne ölçüde dağıtıldığıdır. Ülkeden ülkeye gelir dağılımları farklılık gösterse bile eşit ve adaletli bir gelir dağılımı çizelgesi bulmak imkânsızdır. Gelir dağılımı ekonomik bir olgu olmakla birlikte, nüfus artışından ve dağılımından, toplumun sosyo-kültürel yapısından, toplumdaki eşitlik ve adalet kavramlarına olan yaklaşımdan etkilenmektedir. Gelir dağılımı eşitsizliğinin sebepleri olarak; çalışma yoğunluğundaki farklılıklar, çeşitli rizikoları kabullenebilmek, işin özelliği dolayısıyla ücretlerin farklılaşması, eğitim sistemi ve tarzı, bireyin iş tecrübesi, aileden gelen servetin çözülmesi, piyasada değişen koşullardaki rekabet, bölgelere göre değişen gelişmişlik düzeyi, şans sayılabilir.³

1. DÜNYA'DA GELİR DAĞILIMI

Birleşmiş Milletler 2006 yılı İnsani Gelişme Raporu ile dünya üzerindeki gelir dağılımı adaletsizliği ortaya konulmuştur.⁴ Rapora göre en fakir yüzde 20'lik kesim dünya gelirinin yalnızca yüzde 1,5'ini almaktadır. Bunun yanı sıra en fakir yüzde 40'lık dilim toplam gelirin

¹ Rinok truda i sosialnaya politika v Sentralnoy i Vostočnoy Evrope. İKS, "DİS", Moskva, 1997.

² Atkinson A., Micklewright J., Economic Transformation in Eastern Europe and the Distribution of Income, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

³ Banu Karaman, Melih Özçalık, "Türkiye'de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü," Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Yıl:2007, Cilt:14, Sayı 1, s. 26-28.

⁴ UNDP, Human Development Report, <<http://hdr.undp.org/hdr2006/pdfs/report/HDR06-complete.pdf>>, 26.12.2006.

yalnızca yüzde 5'ini almaktadır. OECD ülkelerinde yaşayan her 10 kişiden 9'u dünya gelir dağılımında ilk yüzde 20'lik dilimdedir. Buna karşın Sahra Altı(Sub-Sahara) Afrika ülkelerinde yaşayan her 2 kişiden 1'i en fakir yüzde 20'lik dilimdedir. Dünya nüfusunun yüzde 80'i ortalama Dünya geliri olan 5533\$'dan daha düşük gelir elde etmekte ve dünyanın en zengin ilk 500 kişisinin yıllık geliri servetleri hariç olmak üzere 100 milyar \$'ı aşmaktadır. Bu rakam Dünya'nın en fakir 416 milyon kişisinin yıllık geliri toplamına eşittir.⁵

Gelişmekte olan ülkeler, eşitsizliğin az olduğu ülkelere kıyasla yoksulluğu aynı oranda azaltabilmek için ya daha hızlı büyümeye ya da daha fazla zamana ihtiyaç duymaktadır. Günümüzde yoksuldan yana olan büyüme açısından önemli bir düşüş yaşandığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Ülke içi gelir dağılımı da, ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermektedir. Eşitsizliğin arttığı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde göze çarpan ortak bir husus gelirin en yüksekteki kesimde – gelir dağılımının zirvesindeki yüzde 1'lik hatta yüzde 0.1'lik kesimde – toplanmasıdır.⁶

Küresel gelir eşitsizliği, gelirin dünyanın zengin ve yoksul ülkeleri ile bölgeler arasındaki dağılımının çarpıklığını ortaya koyan bir ölçüttür. Küresel gelir eşitsizliğinde ülkeler kişi başına Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) esas alınarak düşük, orta ve yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler olarak tasnif edilmektedir. 1996 yılında 210 ülkenin 63'ü kişi başına 785 dolar ve daha az ortalama yıllık gelire sahipti ve düşük gelir grubunda yer alan bu ülkelerin dünya nüfusu içindeki payı yüzde 56.2 idi. Bu ülkelerin dünya gelirinden aldıkları pay sadece 5.4, buna karşılık dünya nüfusunun yüzde 15.6'sını oluşturan yüksek gelir grubu ülkelerinin dünya gelirindeki payı ise yüzde 80.6 idi. Bir diğer ifade ile düşük gelir grubu ülkeleri kişi başına ortalama 500 dolar yıllık gelire sahip iken, yüksek gelir grubu ülkeleri kişi başına ortalama 26 bin dolar yıllık gelire sahipti. Dünya Bankası 2003 verilerine göre bu eşitsizlik devam etmektedir: Yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerin nüfus payı

⁵ Karaman, Özçalık, A.e., s. 25-30.

⁶ Kemal Derviş, "Küreselleşme, Büyüme ve Gelir Dağılımı" http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi27/kuresellesme_buyume_gelir_dagilimi.pdf (Erişim Tarihi: 14. 02. 2011).

15.6, gelirden aldıkları pay ise 80.7'dir. Dünya nüfusunun yüzde 85'i ise dünya gelirinin yüzde 19'unu elde etmektedir.⁷

Küresel gelir eşitsizliği, Gini katsayısı⁸ yanında en alt ve en üst gelir dilimleri arasındaki eşitsizlik açısından da ele alınabilir. Gini katsayısı nüfusun tümü için bir gelir eşitsizliği ortalaması verirken, dilimler arası karşılaştırma yöntemi, alt ve üst dilimler arasındaki farkı ve gelir uçurumun boyutunu gösterir. Gini katsayısı ortalama gelirden her iki yönde de uzakta olan gelirler arasındaki transferlere daha az duyarlı olduğu için Gini katsayısı ile tam olarak gözükmeyen eşitsizlikler alt/üst dilimler arasındaki fark ile görülebilir. En yoksul ve en zengin yüzde 20'lik dilimler arasında, Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerindeki 4 kat civarında bir fark görülürken, İngiltere'de 7.2, Avustralya'da 7, ABD'de 8.5 kat fark vardır. Refah devleti uygulamalarının güçlü olduğu Kıta Avrupası ülkelerinde zengin-yoksul makası (en alt-en üst) daralırken, neo-liberal iktisat politikaların etkili olduğu Anglo-Saxon ülkelerinde bu fark artmaktadır. Zengin-yoksul farkı Türkiye'de 8.1, yeni liberal politikaların yaygın bir uygulama alanı bulunduğu ülkelerden olan Arjantin'de 18.2 kat ve Brezilya'da 32 kata

⁷ Aziz Çelik, "AB Ülkeleri ve Türkiye'de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım," Çalışma ve Toplum, 2004/3, s. 53-91.

⁸ Gelir dağılımının tespitinde en çok kullanılan indeks olan Gini katsayısı, genellikle 1 ile 0 arasında bir değer alır ve Lorenz eğrisinden elde edilir. Negatif gelirin sözkonusu olduğu durumlarda katsayı 1'den büyük olabilmektedir. Katsayının 0'a eşit olması, gelir dağılımının bütün haneler veya bireyler arasında eşit dağıldığı anlamına gelir. 1'e eşit olması, gelir dağılımının son derece adaletsiz dağılımı anlamına gelir. Yani, ekonomide üretilen bütün gelire bir kişi sahip iken, diğer bireylerin hiç geliri yoktur. Hiçbir zaman 0 veya 1 değerini elde etmek mümkün değildir ancak, gerçek hayata elde edilen veriler ile hesaplanan Gini katsayısının 0 veya 1'e yakınlık derecesi, ilgili ekonomideki gelir dağılımı hakkında ipuçları verebilmektedir. Bir ülke için 0.2 ile 0.4 arası bir değer elde etmek normal olarak kabul edilir. En uygun Gini katsayısı diye bir ifade olmadığı için gelir eşitsizliği açısından Gini katsayısı normatiftir. Gini katsayısını çeşitli şekillerde yorumlamak mümkündür. Örneğin evrenin bütün ülke nüfusu olması durumunda, tesadüfen seçilen iki kişinin beklenen gelirleri arasındaki fark Gini olarak yorumlanabilir. Bu durumda, örneğin Gini katsayısı 0.6 ve kişi başına düşen ortalama gelir 1 milyar ise, tesadüfen seçilen iki kişinin gelirleri arasındaki farkın 600 milyon olması beklenir (1 Milyar * % 60 = 600 Milyon). Gini indeksinin diğer yöntemlere tercih edilmesinin iki nedeni vardır. Birincisi, Gini indeksi hesaplamak için bütün değerlerin pozitif olması gerekmez. İkincisi, Gini indeksi teorik temellere dayanır (Ramazan Sarı, "Bolu İl gelişme Planı, Gelir Dağılımı ve İstihdam," Bolu, 2003, s. 57).

kadar ulaşmaktadır. Araştırmalar, İngiltere ve ABD'de alt ve üst gelir grupları arasında gelir farkının giderek büyüdüğünü göstermektedir.⁹

Ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği 200 yıldır var olmakla beraber özellikle 1980'li yıllardan itibaren ciddi artış göstermiştir. Dahası, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki gelir adaletsizliği düzelme yolunda da görünmemektedir. Kısıtlamaları kaldırarak tümünden dışa açılma, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kırılğan iç dinamiklerini yıkıcı güçlerin etkisine maruz bırakmıştır.¹⁰

Bir ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliği o ülkenin ekonomisinin ne kadar kırılğan olduğuyla da ilişkilidir. Bu durumu söz konusu ülkelerde sıkça meydana gelen enflasyon krizleri ve iktidar değişiklikleriyle ilişkilendirmek mümkündür. Aynı zamanda gelirin paylaşımı devletin uyguladığı para ve maliye politikalarıyla doğrudan sağlanmaktadır. Yani devlet gelir dağılımındaki düzensizliği uyguladığı vergi, bütçe, harcama ve para politikalarıyla gidermeye çalışmaktadır. Gelir dağılımı adaletsizliği bir dünya sorunudur. Ülke hükümetlerinin ortaya koyduğu yeniden dağıtım politikalarıyla birlikte devletin ekonomiye karışması hatta ekonominin içerisinde yer alması daha da artmıştır. Bu durum piyasa ekonomilerinde geri dönülemez bazı sonuçlara yol açmıştır.¹¹

Son 30 yıl dikkate alındığında, dünya gelirinden en yüksek payı alan % 20'lik kesimin payının % 70'ten % 85'e çıktığı görülürken, en düşük payı alan % 20'lik nüfusun payı % 23'ten % 1.4'e düşmüştür. Dünyada yoksullaşma oranlarına bakacak olursak; günde 1 \$'ın altında gelire yaşayanlar 1987'de % 28,3'den 1998'de % 24'e, 2 \$'ın altında yaşayanlar ise 1987'de % 61'den, 1998'de % 56'ya düşmüştür. Bu sayılara Güney Sahra Afrika, Doğu Avrupa ve Orta Asya dahil değildir. Günde 2 \$'ın altında yaşayan 2.8 milyar kişinin 1.9 milyarı, diğer bir deyişle dünyadaki yoksulların % 59'u yeni gelişen piyasalarda, yani G-20 ülkelerinde yaşamaktadır. Bebek ölümleri, yaşam beklentisi ve yoksullukla mücadelede kaydedilen gelişmelere rağmen son 30 yılda

⁹ Çelik, A.e., s. 53-91.

¹⁰ Ayşe Çelikel Danışoğlu, "Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri," İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 3, 2004, Sayı 5, s. 215-235.

¹¹ Karaman, Özçalık, A.e., s. 25-30.

40'ın üzerindeki az gelişmiş ülkede yaşayan 400 milyon kişide negatif ya da sıfıra yakın kişi başına gelir artışı kaydedilmiştir. İlerlemelere rağmen mutlak yoksulluğun arttığı görülmektedir. Dünya Bankasının "milyenüm kalkınma hedefleri"ne göre düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşayan insan sayısının 1990'daki % 28.3 oranından, 2015'de % 14.2'ye düşürülmesi amaçlanmıştır.¹²

Çeşitli araştırmacılar, Örneğin Milanović, tarafından dünyanın zengin ve yoksulları arasındaki eşitsizlik analiz edilmiş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

- 1993 yılında en yoksul % 10'luk grup, en zengin % 10'luk grubun gelirlerinin toplam % 1.6'sına sahip olmuştur.
- Dünyanın en zengin % 1'lik grubu, % 57 en fakir grup kadar gelir elde etmiştir.
- ABD'de % 10 en zengin grup (Yaklaşık 25 milyon kişi) dünyadaki % 43 fakir grubun gelirinden daha çok gelire sahiptir.
- Dünya nüfusunun % 25'lik grubu bütün gelirlerin % 25'ini elde etmektedir.¹³

Ülkelerin ekonomik büyüme seviyeleri birbirinden farklı olduğundan yoksulluk ve gelir eşitsizliğinin temel belirleyicileri; büyük miktarlardaki çıktı düşüşleri sonucunda istihdam ve gelirler düzeyindeki düşüşler ile devletin temel kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi ve sosyal koruma sisteminin etkinleştirilmesindeki istekliliği ve bunu gerçekleştirebilme gücündeki farklılık olmuştur.¹⁴

¹² Danişoğlu, A.e., s. 215-235.

¹³ Milanovic, Branco, "True world income distribution 1988 and 1993: First Calculations based on Household surveys alone," Economic Journal, Vol.112 (476), 51-92.

¹⁴ Danişoğlu, A.e., s. 215-235.

2. SOVYET DÖNEMİ VE PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİNDE GELİR EŞİTSİZLİĞİ

Geçişin ilk aşamalarında ortaya çıkan olaylar ve başlangıç şartları, reform deneyimleri ve sonuçları arasında önemli farklar yaratmıştır. Başlangıç şartlarındaki farklılıklar, merkezi planlamanın uygulama sürecinin uzunluğu, piyasa ekonomisi ve ekonomik reformlar konusundaki geçmiş deneyimler, borç seviyesi, ekonomik yapılar, coğrafya, doğal kaynak donanımı, çevresel bozulma ve tarihi ve kültürel geleneklerle ilgilidir. Bu farklılıklar yanında, Geçiş Ekonomileri piyasa ekonomisine geçişte bazı ortak özelliklere sahiptirler. Bunlar şöyle ifade edilebilir: Sanayileşme konusunda tercihler vardır; fiziksel ve beşeri sermayede yüksek yatırım oranları şeklinde organizasyonlar söz konusudur. Yatırımlar için gerekli finansal sistemleri ile piyasa ekonomisini düzenleyen yasal ve kurumsal kuruluşları yoktur⁴. Sovyet Sistemi ortadan kalktıktan sonra bu bölgelerde kamunun üstünlüğünü sağlamak güçleşmiştir.¹⁵

Artan gelir dağılımı eşitsizliği büyümeyi olumsuz yönde etkilemenin yanında büyümenin yoksulluğu azaltmadaki etkisini de düşürmektedir. Genel olarak, yüksek gelir dağılımı eşitsizliğine sahip ülkeler, yoksulluğu azaltma konusunda güçlüklerle karşılaşmaktadır.¹⁶ Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler topluluğu ülkeleri reform sürecinin başlangıcında dünyada gelir dağılımındaki eşitsizliğin en düşük düzeyde olduğu ülkeleri oluşturmaktaydılar. Geçiş sürecinde bu ülkelerdeki gelir dağılımı eşitsizliği hızla artmıştır. Bu artış ülke gruplarına göre farklılık göstermiştir. Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinde gelir dağılımındaki bozulma göreceli olarak daha düşüktür. Bu ülkelerde 1987 -1998 döneminde Gini katsayısı ortalaması 0,23' den 0,33' e yükselmiştir. Macaristan ve Çek Cumhuriyeti için Gini katsayısı 1987' de 0,21 ve 0,19 iken bu katsayı yaklaşık on yıl sonra aynı ülkeler için 0,25 ve 0,24 değerini almaktadır. Buna karşın, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde gelir dağılımındaki bozulma çok daha yüksek düzeydedir. Bu ülkeler için ortalama Gini katsayısı 1987-1998

¹⁵ Adem Kalça, "Geçiş Ekonomilerinde Yolsuzluk".

¹⁶ Derviş, A.e.

döneminde 0,28' den 0,46' ya yükselmiştir. Aynı dönemde Gini katsayısı Rusya için iki misli artarak 0,26' dan 0,47' ye, Ermenistan için ise yaklaşık üç misli artarak 0,27' den 0,61' e yükselmiştir.¹⁷

Sosyalist sistemden liberal sisteme geçmeye uğraşan ve “geçiş ekonomileri” olarak adlandırılan ülkelerde, piyasa mekanizmasına adapte olmak üzere bir takım uygulamalara gidilmiş, bu çerçevede öncelikle, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması amacıyla başta fiyatlar olmak üzere bütün ekonomik faaliyetler serbest bırakılmış, Kamu İktisadi Teşebbüsleri özelleştirilerek devletin iktisadi faaliyetlerden çekilmesini hedeflenmişti. Bir taraftan gerekli alt yapı oluşturulmadan sosyalist planlı ekonomiden piyasa mekanizmasına geçme çabaları, diğer taraftan da ihtiyaç duyulan finansmanın temini için başlatılan özelleştirme, ülkenin en önemli kaynağı olan tarım ve hayvancılık sektörünün ağır bir darbe almasına neden olmuştur.¹⁸

Kolektif ekonomilerin dönüşümü, geleneksel merkezi planlama kurumları işlerliğini yitirirken bunların yerini kapitalist kurumların alması biçiminde gelişen tarihsel bir süreçtir. Bu süreç 1989 -1991 yılları arasında, Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğunda yer alan ülkelerde politik yönetimlerin el değiştirmesiyle birlikte hız kazanmıştır. Kamu mülkiyetine dayalı merkezi planlama sistemini kaldırarak özel mülkiyete dayalı piyasa ekonomisine geçilmesi yönünde politik kararlılığa sahip yönetimlerin aynı dönemde iktidara gelmesi ve piyasa düzenine geçmeye yönelik kapsamlı reform programlarının uygulanmaya konması bu ülkelerin ortak özelliğini oluşturmuş ve genel olarak “Geçiş ekonomileri” olarak adlandırılmışlardır.¹⁹

Çeşitli araştırmalarda geçiş sürecinde eşitsizliklerin arttığı ortaya konulmuştur.²⁰ Bu konudaki literatüre göz atıldığında, geçiş sürecinde

¹⁷ Demirbugan, M. Alper, “Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Temel Eğilimler,” Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 20, Nisan 2006, Sayı: 1, s. 39-50.

¹⁸ Mehmet Yüce, “Kırgızistan’ın Gelir Dağılımına Genel Bir Bakış,” İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Yıl, 2003, Cilt 5, Sayı 1, Sıra 1, No: 40.

¹⁹ Demirbugan, A.e., s. 39-50.

²⁰ Branko Milanovic, “Why we all do care about inequality (but are loath to admit it)”.

eşitsizliğin artmasına yol açan esas faktörler aşağıdaki şekilde gruplaştırılabilir:

- Üretimde meydana gelen düşmeye bağlı olarak gelirlerin azalması,
- Ortaya çıkan silahlı çatışmalar,
- Bilgi, beceri ve yeteneklerin değişmesi,
- Devletin sosyal güvenlik sisteminin yetersiz olması,
- Enflasyon ve fiyatların liberalleştirilmesi.

Yoksulluk ile gelir eşitsizliği arasında yakın bir ilişkin, söz konusudur. Özellikle yoksulluk ortalama gelir düzeyine göre ölçüldüğünde bu ilişki önem kazanmaktadır. Yoksulluk oranı düşük olsa dahi önemli gelir eşitsizlikleri politik istikrarsızlığın nedeni olabilir ve gelir eşitsizliği insani sermaye birikimi ve yatırımlarını olumsuz etkilemek suretiyle ekonomik büyümede bir depresyona yol açabilir. Sovyet döneminde gelir dağılımının bir çok piyasa ekonomisinden daha eşit olduğu düşüncesi hakimdir. Bu hem sosyal harcamaların yüksekliğine hem de daha düşük ücret farklılıklarına bağlanmıştır. ²¹ Geçiş Ekonomilerinde piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yapılan reformların üretimde ani bir düşüşe yol açtığını söylemek mümkündür. Geçiş sürecinde başlıca ekonomik göstergeler ve sosyal değişimlerin merkezi planlama dönemiyle kıyaslandığında arttığı yada azaldığı görülmüştür. İstihdam seviyesi ve elde edilen gelirler azalırken, gelir adaletsizliğinin arttığı ve genişlediği tespit edilmiştir. Yaşam süreleri, okula kayıt olma oranları gibi sosyal göstergeler daha kötüye giderken, yoksulluk oranları artmıştır. Bunların nedeni, faktörlerin optimal kaynak dağılımının yeniden sağlanmaya çalışılmasıdır. Daha sonra reformların olumlu etkileri görülmeye başlanmış, yeni özel sektör firmalarının devreye girmesiyle üretimde büyüme sağlanmıştır. 2000 yılı resmi kayıtlarına göre Rusya’nın Gayri Safi Yurt İçi Hasıla’sının % 70’den daha fazlasını özel sektör gerçekleştirmiştir. Reformların başlamasından itibaren 1997 yılına kadar bu oran % 10’lar civarındaydı. Özel sektörün payının bu derece artmasının nedeni yeni yatırımlar

²¹ Güngör Turan, “Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği,” Kamu-İş, Cilt 9, Sayı 2-2007, s. 121-135.

değil, devlet işletmelerinin özelleştirilmesidir. Ancak, 1999 yılı itibarıyla çok az ülke kendi geçiş üretim seviyelerini aşmıştır. Oysa ki çoğu gelişmekte olan ülkelerin aksine Geçiş Ülkeleri piyasa ekonomisine geçiş sürecine girmeden önce daha gelişmiş sosyal yapıya sahiptiler.²²

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'de, Kolhozlar da dahil İşgücünün % 96'dan fazlası devlet sektöründe istihdam ediliyordu. Dolayısıyla, hemen bütün gelir, ya transferler ya da ücretler yoluyla devlet eliyle dağıtılmıştır.²³

Sovyet dönemi gelir eşitsizliğinin genel nitelikleri şunlardır:²⁴

- Vergileme gelir dağılımı üzerine hemen hiç etkide bulunmamıştır. Kişisel gelir vergisi çok düşük, maaşlar üzerinden alınan vergiler ise nispeten yüksek ve genelde tamamen işveren tarafından ödenmiştir.
- Gelir dağılımı piyasa ekonomilerine göre daha eşittir. Genel bir eşitsizlik ölçüsü olarak kullanılan Gini katsayısı, Sovyetler ile orta ve doğu Avrupa ülkelerinde 0.23 ile 0.26 arasında sıralanmıştır.²⁵ Gini katsayıları piyasa ekonomisine sahip gelişmiş kuzey ülkelerinin biraz üzerinde; ancak 0.33 olan OECD ülkeleri ortalamasının altındadır.²⁶
- Kişi başına sosyal transferler eşit dağıtılmıştır. Oysa, pek çok piyasa ekonomisinde bu eşitlik sağlanamamıştır.
- Ücretler piyasa ekonomilerine göre daha eşit dağıtılmıştır. Geçiş ekonomileri reform sürecine gelir eşitsizliği konusunda birbirinden çok farklı başlangıç koşulları ile girmişlerdir.

²² Adem Kalça, "Geçiş Ekonomilerinde Yolsuzluk," A.e.

²³ Yoon S., Shimizu M., Gedik G., Falkingham J., Pomfret R., "Initial Conditions at the Start of Transition", Central Asia 2010: Prospects for Human Development içinde, Regional Bureau for Europe and the CIS, UNDP, 1999, s. 14-21.

²⁴ Milanović Branko, Income, Inequality, and Poverty during Transition from Planned to Market Economy, World Bank, Washington D.C. 1998, s. 14-19.

²⁵ Turan, A.e., s. 121-135.

²⁶ Güngör Turan'a göre; "Sovyet dönemi eşitsizlik düzeylerini belirlemek oldukça güçtür. Çünkü bu ülkeler esas olarak nüfusun farklı kesimlerindeki yaşam koşullarında basit sayısal ölçümlerle elde edilemeyecek keskin niteliksel farklılıkların bulunduğu parasal olmayan ekonomilerdir" Bkz.: Turan, A.e., s. 121-135.

Mevcut verilerin kullanılmasında büyük bir ihtiyat gösterilmesine rağmen, merkezi ekonomilerde gelir eşitsizliği konusundaki ideolojik önem eski rejim gerçeğini her zaman tam olarak yansıtmamıştır.

Atkinson-Micklewright çalışması, Sovyet döneminde gelir eşitsizliğine ilişkin bir fikir vermektedir. Aile Bütçesi Anketine dayandırıldığına ve sınırlı sayıda sanayi işçileri ve kolhoz işçileri ile onların ailelerini kapsadığına dikkat edilmesi gerekir. Araştırma sonuçlarına göre; 15 Sovyet cumhuriyetinde, 1989 yılında, Gini katsayısı şöyledir: Ukrayna 0.23, Belarus 0.23, Moldova 0.25, Ermenistan 0.25, Letonya 0.27, Rusya 0.27, Litvanya 0.27, Kırgızistan 0.28, Kazakistan 0.28, Gürcistan 0.29, Estonya 0.29, Özbekistan 0.30, Türkmenistan 0.30, Tacikistan 0.30, Azerbaycan 0.32. Bütün Sovyetler Birliği genelinde, Gini katsayısı 0.28 olarak tahmin edilmiştir. Bu sonuçlara göre, gelir eşitsizliğinin en düşük olduğu ülkeler Ukrayna, Belarus, Moldova, Ermenistan'dır. Gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülkeler ise Sovyet Orta Asya'sının yoksul cumhuriyetleri Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kafkas ülkesi olan Azerbaycan olmuştur.²⁷

Geçiş Ekonomilerinde kişisel gelir düşüklüğü ve işsizlik emek sahiplerinin kayıtdışı istihdamı tercih etmelerine neden olmaktadır. Çalışanlar eski durumlarına göre gelirlerini artırırken, bu faaliyetleri gerçekleştiren kayıtdışı müteşebbisler daha fazla gelir elde etmekte, dolayısıyla gelir dağılımını da nispi olarak daha fazla bozulmaktadır. Sosyalist Ülkelerin Piyasa Ekonomisine geçtikten sonra gelir dağılımlarının eski durumlarına oranla daha da bozulduğunu söylemek mümkündür.²⁸

Geçiş ekonomilerinde gelir seviyelerindeki düşüslere paralel olarak gelir eşitsizliğinde önemli bir artış söz konusudur. Ekonomik reform süreci başlamadan önce sosyalist ekonomilerde gelir dağılımı hem gelişen ülkeler hem de gelişmiş piyasa ekonomilerine göre daha eşitti. Ancak, Geçiş döneminde, gelir farklılıkları önemli ölçüde artmış ve pek çok ülkede Gini katsayısı ile ölçülen gelir eşitsizliği gelir

²⁷ Turan, A.e., s. 121-135.

²⁸ Adem Kalça, Bayram Güngör, "Geçiş Ekonomilerinde Kayıtdışı Ekonomi : Nedenleri, Boyutları ve Sonuçları".

dağılımının en bozuk olduğu gelişmekte olan ülkeler düzeyine yükselmiştir. Örneğin, 1996 yılının sonunda, Rusya Federasyonunda gelir eşitsizliği Meksika, Kolombiya, Malezya gibi gelişmekte olan ülkeler düzeyine çıkmıştır.²⁹

Geçiş süreci, bütün bölge ülkelerinde gelir eşitsizliğini arttırmıştır. Ancak bölge ülkeleri arasında Geçiş sürecinin gelir eşitsizliği üzerine etkisi önemli derecede farklılık göstermiştir. Özellikle eski Sovyet cumhuriyetlerinde gelir eşitsizliği orta-doğu Avrupa ve Baltık ülkelerine göre önemli ölçüde artmıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde ortalama Gini katsayısı yüzde yaklaşık yarım dilimin üzerinde artış göstermiştir. Oysa bu artış, Baltık devletleri dahil olmak üzere orta-doğu Avrupa'da çeyrek dilimin altında kalmıştır. 1990'li yılların sonunda, doğu Avrupa'da ortalama Gini katsayısı hemen hemen OECD ülkeleri değerinde; Baltık devletlerinde bir dereceye kadar üzerinde; orta Avrupa'da ise hala altındadır. Aksine, BDT ülkelerinin büyük çoğunluğunda ortalama Gini katsayısı OECD ortalamasının oldukça üzerinde gerçekleşmiştir.³⁰

Geçiş sürecine girerken ekonomilerin içinde buldukları şartlar bölgeler arasında heterojen bir nitelik taşımaktadır. Bu farklılıkların nedenleri, merkezi planlama sistemini uygulama sürecinin uzunluğu, piyasa ekonomisi ve reformlar konusunda önceki deneyimler ve piyasa ekonomilerini uygulayan ekonomilere olan yakınlık derecesi (özellikle Avrupa Birliği'ne üye ülkelere yakın olanlar daha başarılı), borç miktarı, ekonomik yapılar, coğrafya (denizlere kıyası olup olmama durumu), kaynak donanımı, çevresel bozulma ve tarihi ve kültürel geleneklerle ilgilidir. Geçiş ekonomilerinin başlangıç özellikleri şöyle ifade edilebilir;

- Merkezi planlı ekonomiler endüstri tercihlerine sahiptirler,
- Karşılaştırmalı üstünlüklere yer vermezler,
- Hizmetler sektörü ihmal edilmiştir,
- Fiziksel ve beşeri sermayede yüksek yatırımlar söz konusudur,

²⁹ Turan, A.e., s. 121-135.

³⁰ Turan, A.e., s. 121-135

- Piyasa talebi dikkate alınmadığı için aşırı ölçek ekonomileri vardır,
- Tasarruf tahsisi için finansal sisteme ihtiyaç duyulmamıştır,
- Piyasa ekonomisini destekleyen yasal ve kurumsal yapı yoktur,
- Ekonomik etkinlikten ziyade politik amaçlarla belirlenmiş bir suni iç bağımlılık vardır,
- Aşırı savunma ve sermaye malı üretimi söz konusudur.³¹

Geçiş dönemde gelir eşitsizliğindeki artışın nedenleri şu şekilde sıralanabilir:³²

- Emek piyasalarında gelirlerdeki düşüşler genellikle verimlilik düşüşlerinden kaynaklanmıştır. Düşük verimlilik ücret ve gelir artışlarına izin vermemiştir.
- Gelir farklılıklarındaki keskin yükselmeler, basit olarak, beceri ve eğitim düzeyi yüksek nitelikli işçilerin monopolist güçlerini kullanma yeteneğine bağlıdır.
- Formel emek piyasalarının küçülmesi ve kayıt dışı kendi kendine istihdam biçiminin oldukça yaygınlaşması kayıt dışı sektöründe yaygın olduğu ülkelerde gelir eşitsizliğini arttırmıştır.
- Devletin işlevindeki azalmayla birlikte devletin geliri yeniden dağıtma (ikincil gelir dağılımı) gücü azalmıştır. Kamu harcamalarındaki büyük kesintiler devletin yeterli vergi toplamadaki beceriksizliği ya da isteksizliğine bağlıdır. Bu durum devletin düşük gelirli hanehalkına yardım gücünü ortadan kaldırmış ve devletin gelirleri yoksullara yeniden dağıtımındaki başarısızlığı beraberinde getirmiştir.
- Yeniden yapılanma ya da özelleştirmedeki başarısızlık, işletmeleri ve büyük miktarlardaki özel refahı kontrolüne

³¹ Bayram Güngör, "Post-Komünist Geçiş Sürecinde Dünyada ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Kalkınma Çabaları ve Sonuçları".

³² Güngör Turan, "Sovyet Sonrası Orta Asya: Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş," Tasam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 162.

almaya çalışan monopolist bir “oligarşik” kapitalist sınıfın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Reformların yetersizliği ve yetersiz piyasa düzenlemeleri zenginlerin lehine gayri ahlaki uygulamaları teşvik etmiştir.

- Makroekonomik yapıyı istikrara kavuşturmada ve enflasyonu kontrol altına almadaki başarısızlık gelir eşitsizliğini yükseltmiştir. Yüksek oranlı enflasyon, herhangi bir nominal ücret kesintisi olmadan, görece ücretlerde büyük bir değişime ve asgari ücretle nakdi sosyal yardımların önemli derecede değer kaybetmesine yol açmıştır.

3. SOVYET DÖNEMİ ASGARİ SOSYAL TÜKETİM SEPETİ KONSEPTİ VE PİYASA EKONOMİSİNE GEÇİŞ SÜRECİNDE YOKSULLUK

Sosyalist dönemin politik ve sosyal eşitliğine inanan topluluklarında yoksulluk sınırlı bir fenomen olarak algılanmıştır. Yoksul aileler bulunmasına rağmen, yoksulluk kavramı Sovyet sisteminde resmen yer almamıştır. Yoksulluğu belirlemek için bir “asgari geçim” kavramı kullanılmamıştır. Bunun yerine bir komün toplum için sosyal olarak kabul edilebilir asgari koşulları yansıtan “asgari sosyal tüketim sepeti” konsepti kullanılmıştır. Geçiş öncesi, özellikle eski Sovyet ülkelerinde sosyalist bloka dahil orta-doğu Avrupa ülkelerine göre, yoksulluk düzeyleri 1980’li yılların başlarından itibaren yükselmeye başlamıştır. Geçiş dönemi öncesi bozulan ekonomik yapı ve ideolojik dürtülerle uygulanan tam istihdam politikaları aşırı gizli işsizliği beslemiş; ekonomik sıkıntılar, dış borçların geriye ödenememesi ve hatalı yönetimlerin sonucu 1980’li yılların başından itibaren girilen bir kriz döneminin kaçınılmaz sonucu olarak yoksulluk bölge ülkelerinde gittikçe artmaya başlamıştır.³³

Sovyet dönemi yoksulluk düzeyini inceleyen çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Atkinson-Micklewright tarafından gerçekleştirilen çalışmada; bütün Sovyetler boyunca 1989 yılında, 31 milyon insanın ya da nüfusun yüzde 11’inin yoksul olduğu tahmin edilmiştir. Araştırma,

³³ Turan, A.e., s. 121-135.

ulusal “yoksulluk sınırı”nın aylık kişi başına 75 ruble standart olarak alınması suretiyle ve Aile Bütçesi Anketi verilerine dayandırılarak gerçekleştirilmiştir. Bu Araştırmaya göre, 1989 yılında, kişi başına aylık 75 rubleden az gelir düzeyine sahip yoksul nüfus yüzdeleri Estonya’da 1.9, Litvanya’da 2.3, Letonya’da 2.4, Belarus’ta 3.3, Rusya’da 5.0, Ukrayna’da 6.0, Moldova’da 11.8, Gürcistan’da 13.0, Ermenistan’da 14.3, Azerbaycan’da 33.6 olarak hesaplanmıştır.³⁴

Geçiş sürecinde yoksulluk düzeyini belirleyen iki önemli çalışma Dünya Bankası tarafından gerçekleştirilmiştir.³⁵ Bu çalışmalar 1995-2003 döneminde seçilmiş anket yıllarına göre Geçiş ülkelerindeki refah düzeyi ve yoksullaşma oranları uluslararası standartlara göre belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmalarda satın alma gücü paritesine göre günlük kişi başına 2.15 dolar ve daha yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerdeki yoksulluk eğilimini ölçmede kullanılan yoksulluk eşiği olan 4.30 dolar şeklinde iki farklı uluslararası yoksulluk eşiği kullanılmıştır.³⁶

Bu çalışmalara göre; Sovyetler Birliğinin ve sosyalist blokun dağılmasından sonra bütün ülkelerde yoksulluk artmıştır. Orta düzeyin üzerinde gelire sahip ülkelerde kişi başına günlük 4.30 dolar yoksulluk eşiğine göre; bugünkü BDT ülkelerini oluşturan eski Sovyetler Birliği’ne sosyalist orta-doğu Avrupa ülkeleri de dahil edildiğinde, yoksulluk 1988 yılında toplam bölge nüfusunun % 4’ü iken; 1994 yılında % 32’ye yükselmiştir. 1988 yılında 13.6 milyon olan yoksul nüfus 1994 yılında 119.2 milyona yükselmiştir.³⁷

Piyasa ekonomisinden yana siyasi tercihini kullanan ancak bu ekonomiye kurumsal ve zihinsel olarak yeterince adapte olmayan ülkelerde gerekli mekanizmalar işlemediğinden hem GSMH az hem de yaratılan gelirin bölüşümünde büyük ölçüde adaletsizlik vardır. Zengin çok zengin fakir ise çok fakirdir, orta sınıf yok denecek kadar azdır. Gözle görünen bu durumu, yeterli istatistiksel bilgi bulunmadığından

³⁴ Turan, A.e., s. 148-149.

³⁵ World Bank, Making Transition Work for Everyone, Washington, D.C., 2000, s.35; World Bank; Growth, Poverty and Inequality: Eastern Europe and the Former Soviet Union, 2005, s. 5.

³⁶ Turan, A.e., s. 121-135.

³⁷ Turan, A.e., s. 121-135.

net olarak ortaya koymak mümkün değildir. Bilindiği gibi, piyasa ekonomisi kendi haline bırakıldığı zaman adil olmayan bir gelir ve servet dağılımı oluşmaktadır. Toplumsal huzursuzluğun kaynağı olabilecek gelir dağılımındaki adaletsizlik, günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin çözmeleri gereken temel sorunlardan biridir.³⁸

1995-96 yıllarından itibaren özellikle orta-doğu Avrupa'da çıktı düzeylerinin yükselmesi istihdam ve gelir artışı olarak etkisini yavaş yavaş göstermeye başlayarak yoksulluk düzeylerine yansımıştır. 1990'lı yılların sonunda, orta Avrupa ülkelerinde yoksulluk önemli ölçüde, doğu Avrupa ülkelerinde ise görece olarak gerilemiştir. Güney Avrupa ve BDT ülkelerinde ise çıktı düzeylerinin düşük kalması nedeniyle bunun istihdam ve gelirlere yansımaları benzer şekilde gerçekleşmediğinden, yoksulluk şiddetini artırarak özellikle güney Avrupa, Kafkas ve Orta Asya ülkelerinde etkili olmaya devam etmiştir. 1990'ların sonunda, BDT ülkelerinde yoksul sayısı 150 milyon olarak tahmin edilmiştir.³⁹ Bunun yaklaşık 47.5 milyonunun ise mutlak yoksul; diğer bir ifadeyle, muhtaç ya da aşırı yoksul olduğu belirlenmiştir.⁴⁰

Dünya Bankası tarafından gerçekleştirilen ve Geçiş sonrası yoksulluk düzeylerini belirleyen en sağlıklı ve son çalışma özelliği taşıyan ikinci Araştırmada, yoksulluk düzeyleri bakımından bölge ülkeleri dört farklı gruba ayrılmıştır. AB'ye yeni üye sekiz ülke AB-8 grubunda⁴¹ yoksulluk; nüfusun yüzde 5'inden daha az düzeyde ve belirli spesifik alt gruplar üzerinde yoğunlaşmıştır. Güneydoğu Avrupa ülkeleri grubu,⁴² genel olarak nüfusun yüzde 5-20'si arasında gerçekleşen daha ılımlı bir yoksulluk düzeyine sahiptir. Diğer bir grup

³⁸ Mehmet Yüce, "Kırgızistan'ın Gelir Dağılımına Genel Bir Bakış," İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Yıl, 2003, Cilt 5, Sayı 1, Sıra 1, No: 40.

³⁹ Güngör Turan, A.g.m., s. 121-135.

⁴⁰ UNICE, Poverty in Eastern Europe and the CIS: Economic Survey of Europe 2004, s. 169.

⁴¹ Avrupa Birliğine yeni üye devletler Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya Mayıs 2004'te üyeliğe kabul edilmiştir.

⁴² Güneydoğu Avrupa ülkeleri Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Sırbistan-Karadağ, Makedonya, Romanya ve Kosova grubudur.

olan BDT ülkeleri orta gelir düzeyi grubunda⁴³ ise yoksulluk benzer bir düzeyde gerçekleşmiştir.⁴⁴ Ancak dördüncü grup olan BDT düşük gelir düzeyi grubu⁴⁵ ülkelerinde aşırı yoksulluk düzeyi gerçekleşmiştir. Bu ülkelerde nüfusun yüzde 40'ından fazlasının aşırı yoksul olduğu belirlenmiştir.⁴⁶

Geçiş bölgesinde, 1999'dan itibaren çıktı artışları Dünya ortalamasından daha yüksek gerçekleşmiştir. Özellikle BDT grubu oldukça hızlı çıktı artışları gerçekleştirmiştir. BDT grubu içinde özellikle Rusya çıktı artışlarını geçmiş dönem kayıplarını telafi edecek şekilde yükseltmiştir. Rusya'da finansal krizlerin eşlik ettiği devalüasyon döviz kurunu yeniden düzenleyerek rekabet avantajı getirmek suretiyle ihracatı ve büyümeyi tetikleyici faktör olmuştur. Dünya petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki yükselmelerle birlikte patlama noktasına gelen Rusya ekonomisi, diğer bölge ülkeleri için lokomotif olmuştur.⁴⁷ Yolsuzluk kamu gelirlerini azaltırken kamu harcamalarını artırmakta, bütçe açıklarına sebep olmaktadır. Yine yolsuzluk gelir adaletsizliğini artırmaktadır; çünkü iyi konumda bulunan bazı kişilerin, nüfusun geri kalanının aleyhine olacak şekilde hükümet faaliyetlerinden daha fazla avantaj sağlamasına imkan vermektedir. Geçiş ekonomilerinde gelir dağılımındaki mevcut dengesizliklerin bir nedeni de yolsuzluk faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır.⁴⁸

Geçiş sürecinin başından itibaren önemli boyutlara yükselen yoksulluk bugüne kadar geçen süre içinde belirgin bir gerileme kaydetse de özellikle düşük gelir grubu BDT ülkelerinde derin ve kalıcı etkiler bırakmaya devam etmektedir. Geçiş bölgesinde yoksulların çoğunluğunu çalışan yetişkinler ve çocuklar oluşturmuştur. Çalışan yetişkin yoksul ve çocuk yoksulların toplam yoksullar içerisindeki oranı yüzde 65-70 civarındadır. Yoksul çocukların pek çoğu çalışan ailelerin

⁴³ BDT'nin orta gelir düzeyine sahip ülkeler grubunda Belarus, Kazakistan, Rusya ve Ukrayna bulunmaktadır.

⁴⁴ Turan, A.e., s. 121-135.

⁴⁵ BDT'nin düşük gelir düzeyi ülkeler grubunda Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan yer almaktadır.

⁴⁶ World Bank, 2005, s. 2.

⁴⁷ Turan, A.g.m., s. 121-135.

⁴⁸ Adem Kalça, "Geçiş Ekonomilerinde Yolsuzluk," A.e.,

çocuklarıdır. Çalışan ailelerin baskın olduğu bu yoksulluk yapısı, çalışan ailelerin payında azalma olmasına karşın, geçmişte olduğundan farklı değildir. İşgücü dışındaki en büyük yoksul gruplar ise işsizler ve yaşlılardır.⁴⁹

Yapılan araştırmalar Post-sovyet ülkeleri arasında da eşitsizlik düzeyinin farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum aşağıdaki nedenlerle izah edilmektedir:⁵⁰

- İlk şartlar: Geçmiş Sovyet ülkelerinin eşitsizlik göstergelerine göre gruplandırılması onların iktisadi gelişme göstergelerine göre gruplaşmasına uygundur.
- Düzensiz iktisadi büyüme: Bu ülkelerde iktisadi büyüme farklı büyüklüklere ve yönere sahiptir. Bu durum eşitsizlik seviyesine doğrudan etki etmiştir.
- Halkın gelirleri içerisinde ücretlerin özel ağırlığı: Araştırmalar eşitsizlik göstergesi ve ücret gelirlerinin toplam gelirler içerisindeki özel ağırlığı arasında olumsuz eğilimin olduğunu göstermektedir.
- Devlet Borçları: Devlet borcunun büyük olması borçların ödenmesine yönelik çabaları zorlaştırmakta ve bu durum hayat seviyesine etki etmektedir.
- Devlet Politikası: Bu durum kendisini kamu harcamalarının yapısında göstermektedir. Şöyle ki, halkın gelirinin artmadığı durumlarda bile, eğitim, sağlık vb. alanlara kamu harcamalarının artması, eşitsizliğin etkisinin azaltılmasına etki etmektedir.

Geçiş döneminde istihdam düzeyi ve ortalama gelirler yükseliyorsa, gelir dağılımı bozuk olsa bile yoksul nüfusun oranı düşük olacaktır. Düşük yoksulluk eğilimi ve gelişmiş yaşam standartları, görece olarak ılımlı gelir transferi ile yoksulluğun makul ölçülere çekilebileceği ve gerek duyulan transfer harcamalarının finansmanını

⁴⁹ Turan, A.e., s. 121-135.

⁵⁰ OECD, "Growing Unequal?: Income distribution and Poverty in OECD Countries," CD Multilingual Summaries, 2008.

sağlayacak ılımlı bir vergi artışı anlamına gelir. Başka bir deyişle, yoksulluk yaygın ve ortalama gelirler düşüyorsa, yoksulluğun azaltılmasına yönelik transfer gereksinmesinin boyutu büyük olabilecek ve yoksul dışı kesimin direnci büyük olacaktır. Etkin bir yoksulluk azaltıcı program finansal olarak ya da siyasal açıdan mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, reformların ardı ardına gerçekleştirilmesinde gelir, istihdam ve çıktı büyümesi yatırım düzeyinin yükselmesi ve büyüme oranının artışına, yoksulluğun önlenmesine yönelik transfer harcamalarındaki artışa ve sosyal hizmetlerin yeniden yapılanmasına yönelik çalışmalara göre öncelik tanınması gerekir. Hem üretim artışını gerçekleştirecek reformlar, hem de sosyal hizmetlerin reformu oldukça önemlidir. Ancak, sosyal hizmetlerin reformuna öncelik verilmesi durumunda tüm reform girişimlerinin başarısızlığı uğrama tehlikesi söz konusudur.⁵¹

4. BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNEMDE AZERBAJCAN'DA GELİR DAĞILIMI

Bağımsızlık ilan edildikten sonra, geçiş süreci yaşayan bütün post-sovyet ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'da da eşitsizlik artmıştır. Dünya Bankasının 1997 yılı Raporunda, ülkede görülen eşitsizlik oranının (Gini Katsayısı), geçmiş Sovyet Cumhuriyetlerinden yüksek olduğu kaydedilmiştir. Aynı Raporda bu göstergenin uluslararası standartlara göre çok yüksek olmadığı, lakin eski Sovyetler Birliği ortalaması için yüksek olduğu Büyük Britanya ile eşit olduğu vurgulanmıştır (Gini Katsayısı 0.347). En üst ve en aşağı desile ait eşit yaşlı ve gıdaya yapılan harcamaların oranı sırasıyla 11 kat ve 8.5 kat teşkil etmiştir ve Gini katsayısı farklı olarak bu göstergelerin uluslararası standartlardan yüksek olduğu kaydedilmiştir.

Genel olarak Sovyetler birliği hakimiyeti yılları gelir dağılımı açısından adaletli olarak kabul edilmekteydi ve Azerbaycan'da Gini

⁵¹ Gungör Turan, "Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Reformlar ve Devletin Yeniden Yapılanması," Kamu-İş, Cilt 8, Sayı 4/2006.

katsayısı ortalama bir hesapla 0.27 olarak belirlenmiştir.⁵² Farklı araştırmacıların hesaplamalarına göre ise 2000 yılında Gini Katsayısı 0.5'e kadar artmıştır.⁵³ 2002 yılı Birleşmiş Milletler verilerine göre Azerbaycan'da Gini Katsayısı 0.5'den yüksek,⁵⁴ Azerbaycan hükümeti verilerine göre ise 0.27 olarak gerçekleşmiştir.⁵⁵

Çeşitli araştırmacılar tarafından, çeşitli yıllar ve soysa-ekonomik bölgeler için gelir dağılımındaki eşitsizlik göstergeleri hesaplanmıştır. Bu araştırmaların sonuçları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1 : 2006-2008 Yıllarında Ekonomik Faaliyet Çeşitlerine Göre Ortalama Parasal Ücret

	Devlet			Özel		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Eğitim	86,4	144,9	213,5	128,8	186,0	229,7
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	67,2	92,5	123,5	150,7	160,7	204,3
İnşaat	198,1	298,7	373,1	403,8	454,2	432
Madencilik	349,4	515,5	623,1	1183,2	1414,8	1630,5
Elektrik Enerjisi, Gaz ve Su üretimi ve dağıtımı	134,3	210,3	285,9	272,9	198,4	255,3

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi:
http://www.azstat.org/statinfo/labour/az/4_2.xls#s2

Tablo 1'de görüldüğü gibi, özel sektörde çalışanların emek gelirleri, devlet sektöründe çalışanlarda, 2,5 kat, sağlık alanında 1,7 kat, eğitimde 1,3 kat, inşaatta, madencilikte 2,8 kat daha fazladır. Bu durum yetenekli kadroların devlet sektöründen özel sektöre akınına sebep olmakta, sonuç olarak devlet sektöründe hizmet kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

⁵² Falkingham, J. Inequality and poverty in the CIS-7 countries 1989–2002. In S. Clinton and S. Sarosh (Eds.), The low income counties of the Commonwealth of Independent States (pp. 141–170). Washington, D.C.: The International Monetary Fund.2004.

⁵³ Nazim N. Habibov, Lida Fan, “Social assistance and the challenges of poverty and inequality in Azerbaijan, a low-income country in transition”, Journal of Sociology and Social Welfare, March, 2006.

⁵⁴ UNU-WIDER. World Income Inequality Database, Version 2.0a. United Nation University - Worlds Institute for Development Economics Research. Retrieved September 2005 from <http://www.wider.unu.edu/wiid/wiid.htm>, 2005.

⁵⁵ Azerbaycan Cumhuriyeti, “Yoksulluğun Azaldılması ve İktisadi İnkişaf üzere Dövlət Proqramı, İllik Hesabat” Bakü, 2004.

Tablo 2 : 1995-2001 Yılları İçin Eşitsizlik Göstergeleri

	Genelleştirilmiş Entropi Endeksi			Gini Endeksi	Desil Endeksi	Quintil Endeksi
	GE (0)	GE (1)	GE (2)			
Azerbaycan 1995	0,231	0,236	0,195	0,309	6,3	4,7
Azerbaycan 1999	0,359	0,341	0,299	0,361	4,2	4,1
Azerbaycan 2000	0,359	0,434	0,534	0,378	4,3	5,0
Azerbaycan 2001	0,346	0,351	0,313	0,374	11,1	5,5
Abşeron-Quba	0,402	0,410	0,379	0,403	13,0	6,2
Bakü	0,340	0,350	0,314	0,374	10,8	2,73
Gence-Kazak	0,345	0,365	0,340	0,378	10,4	4,74
Lenkeran-Astara	0,269	0,266	0,229	0,323	8,8	5,1
Muğan-Salyan	0,380	0,375	0,328	0,391	12,4	5,76
Nahçıvan	0,272	0,258	0,207	0,328	13,1	5,77
Qarabağ-Mil	0,398	0,384	0,333	0,396	13,5	6,28
Şeki-Zagatala	0,338	0,326	0,277	0,363	10,6	5,95
Şirvan	0,289	0,307	0,278	0,348	8,5	5,0
Kent Yerleşmeleri	0,375	0,389	0,360	0,392	11,6	5,5
Kırsal Yerleşmeler	0,304	0,301	0,259	0,348	10,2	5,5

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi:
<http://www.azstat.org/macroecconomy/indexaz.php>

Tablo 2’de Theil, Gini, desil ve quintil katsayıları gösterilmektedir. Sosyal-ekonomik bölgelerle ilgili oranlar 2001 yılına aittir. Yaptığımız hesaplara göre Gini katsayısı ülke genelinde 1995 yılına oranla 2001 yılında artsa da, 2000 yılına oranla azalmıştır. Ama bu artış toplam 0.07 puan miktarında olmuştur ve dikkate alınacak bir değer değildir.

Buna karşılık Abşeron-Guba, Muğan-Salyan ve Qarabağ-Mil bölgeleri için Gini katsayısı ortalamadan yüksek, Lenkeran-Astara, Nahçıvan, Şeki-Zaqatala ve Şirvan bölgelerinde ise ortalamanın altında olmuştur.

Gini katsayısı ile karşılaştırmada desil oranı yani en zengin ve en yoksul % 10’luk nüfus grubunu oluşturan halkın ortalama gelir göstergelerinin oranı gözden kaçmayacak derecede artmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi tarafından yapılan Aile Bütçelerinin Analizi araştırması sonuçlarından yararlanarak 2002-2008 yılları için eşitsizlik oranları hesaplanarak sonuçlar Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3’de görüldüğü gibi 2002-2008 yılları için Gini katsayısının en yüksek olduğu yıl 2006 olmuştur. İncelenen dönemde Ülke genelinde ve ekonomik-sosyal bölgeler düzeyinde Gini katsayısı 2003 yılında nispeten büyük olmuş, diğer yıllarda ise 0.2 sınırını geçmemiştir.

Yabancı araştırmacıların hesaplamalarına göre 2002, 2003 ve 2004 yıllarında Azerbaycan için Gini Katsayısı sırasıyla, 0.184, 0.182, 0.163 olarak gerçekleşmiştir. Dünya Bankasının 2002-2004 yılları raporunda “Azerbaycan dünyada gelirlerin en eşit dağıtıldığı ülke, Bakü şehri ise dünyada gelirlerin en eşit dağıtıldığı şehir” olarak gösterilmiştir.⁵⁶

⁵⁶ Azerbaijan Extended Poverty Profile, 2002-2004, Human Development Sector Unit Europe and Central Asia Region, World Bank, 2005.

Tablo 3 : 2002-2008 Yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Gini Katsayısının Değeri⁵⁷

	2002	2003		2004	2005	2006	2007	2008
Azerbaycan	0,162	0,226	Azerbaycan	0,199	0,181	0,189	0,161	0,189
Abşeron-Quba	0,193	0,206	Aran	0,179	0,162	0,19	0,158	0,17
Bakü		0,213	Abşeron	0,174	0,155	0,159	0,132	0,166
Gence-Kazak	0,155	0,218	Bakü	0,205	0,19	0,178	0,142	0,191
Lenkeran-Astara	0,17	0,181	Dağlık Şirvan	0,201	0,173	0,185	0,144	0,169
Muğan-Salyan	0,163	0,208	Gence-Kazak	0,19	0,177	0,194	0,15	0,187
Nahçıvan	0,176	0,207	Lenkeran	0,154	0,153	0,145	0,141	0,156
Qarabağ-Mil	0,169	0,194	Nahçıvan	0,219	0,141	0,138	0,122	0,117
Şeki-Zagatala	0,173	0,2	Guba-Haçmaz	0,202	0,196	0,106	0,197	0,193
Şirvan	0,161	0,233	Şeki-Zagatala	0,179	0,158	0,207	0,152	0,192
Kent Yerleşmeleri	0,186	0,214	Yukarı Karabağ	0,198	0,168	0,172	0,154	0,159
Kırsal Yerleşmeler	0,178	0,244	Kelbeçer-Laçın			0,153	0,152	0,194
			Kent Yerleşmeleri	0,199	0,187	0,191	0,161	0,198
			Kırsal Yerleşmeler	0,192	0,165	0,171	0,156	0,173

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi verileri esasında yazar tarafından yapılan hesaplamalar.

⁵⁷ Tablo 3'de 2002 ve 2003 yıllarına ait veriler farklı sütunlarda, 2004 sonrası veriler ise farklı sütunlarda yer almaktadır. 11 Şubat 2004 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan ve Azerbaycan Bölgelerinin 2004-2008 yılları arasındaki sosyal ve ekonomik gelişmelerine yönelik olarak hazırlanan Devlet Programına göre Sosyal ve Ekonomik bölgeler yeniden şekillendirilmiştir. (Osman Nuri Aras, Elçin Süleymanov, Azerbaycan İktisadiyatı, Bakı, 2010, s. 131).

Eşitsizliği bütün dağılım sürecinde karakterize eden Theil indeksinin değerine gelince, belirtelim ki, aynı durum bu göstergeye de aittir. Lakin hesaplama sonuçlarının analizi, dağılımın alt kısmındaki gelirlerin, üst kısmındaki gelirlere oranla daha eşitsiz dağıldığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle söylersek, fakirler arasındaki gelir eşitsizliği, zenginlere oranla daha yüksektir. Bununla birlikte, 2004-2008 yılları arasında Bakü şehri genelinde fakirler arasındaki eşitsizliğin diğer sosyal-ekonomik bölgelere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tüketim göstergelerine göre eşitsizlik göstergeleri hesaplandığında elde edilen sonuçlar, gelir göstergelerine oranla eşitsizlik düzeyinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Tüketim göstergelerine göre hesaplanan Gini katsayısı değerleri Tablo 4'de yer almaktadır.

Görüldüğü gibi, 2002 yılı dışında incelenen dönemde tüketim göstergeleri ile ilgili eşitsizlik katsayıları gelire göre eşitsizlik katsayısından aşağıdadır. Bu durum, bu göstergelerin ne derecede realiteyi yansıtıp yansıtmadığına bağlı olmadan, tüketim göstergelerinin, gelir göstergelerine esasen "realiteyi" daha kesin gösterdiği düşüncesini ispat etmektedir.

Sonuç olarak, Bütün dönemler ve sosyal-ekonomik bölgelerde fakirler arasında dağılım eşitsizliği zenginler arasındaki dağılım eşitsizliğinden yüksek olmuştur.

Tablo 4 : Tüketim Harcamalarına Göre Sosyal-Ekonomik Bölgeler İçin Gini Katsayısı

Sosyal-Ekonomik Bölgeler	Yıllar		Sosyal-Ekonomik Bölgeler	Yıllar				
	2002	2003		2004	2005	2006	2007	2008
Azerbaycan	0,175	0,2	Azerbaycan	0,175	0,172	0,169	0,148	0,172
Abşeron-Quba	0,177	0,202	Aran	0,16	0,161	0,168	0,145	0,153
Bakü	0,205	0,207	Abşeron	0,17	0,141	0,142	0,126	0,146
Gence-Kazak	0,123	0,206	Bakü	0,189	0,179	0,163	0,138	0,174
Lenkeran-Astara	0,14	0,157	Dağlık Şirvan	0,207	0,16	0,158	0,135	0,162
Muğan-Salyan	0,037	0,196	Gence-Kazak	0,171	0,172	0,168	0,158	0,169
Nahçıvan	0,218	0,2	Lenkeran	0,143	0,132	0,137	0,124	0,142
Qarabağ-Mil	0,181	0,189	Nahçıvan	0,175	0,138	0,153	0,113	0,109
Şeki-Zagatala	0,148	0,161	Guba-Haçmaz	0,172	0,172	0,293		0,174
Şirvan	0,158	0,197	Şeki-Zagatala	0,15	0,15	0,155	0,145	0,168
Kent Yerleşmeleri	0,163	0,187	Yukarı Karabağ	0,155	0,165	0,238	0,148	0,145
Kırsal Yerleşmeler	0,184	0,208	Kelbeçer-Laçın			0,174	0,152	0,18
			Kent Yerleşmeleri	0,186	0,179	0,176	0,15	0,179
			Kırsal Yerleşmeler	0,16	0,155	0,158	0,145	0,159

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi verileri esasında yazar tarafından yapılan hesaplamalar.

Yabancı araştırmacılar, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi verilerine dayanılarak yapılan hesaplamaların gerçeği göstermediği düşüncesindedirler ve eşitsizliğin bu kadar az olmasını birçok nedene bağlı olduğunu bildirmektedirler⁵⁸. Bu nedenler:

- Devlet tarafından uygulanan sosyal güvenlik ve sosyal koruma programları ve bu programa katkı sağlayan donör kuruluşlar halk arasında refah farkının azaltılmasında önemli rol oynamaktadırlar. Sosyal transferler, halkın fakir, kaçkın, mecburi kökçünler gibi hassas gruplarına yöneltilmesi, bu grupların tüketim düzeyini arttırmış bu durum yüksek tüketim seviyesine sahip halk gruplarına engel olmamıştır. Ülke dışında yaşayan aile üyelerinin transferleri ve mecburi kökçünlere donör kuruluşların desteği de eşitsizliği azaltan etkenlerdendir.

- Aile Bütçelerinin Analizi araştırmasında halkın zengin tabakası katılmamıştır.
- Aile Bütçelerinin Analizi araştırmasında halkın yoksul tabakası adil olmayan bir oranda temsil edilmiştir.
- Aile Bütçelerinin Analizi araştırmasında halkın her iki tabakasının -zengin ve yoksul tabakanın- adil bir oranda temsil olunmaması.
- Halkın zengin tabakası, Aile Bütçelerinin Analizi araştırmasında gelir ve harcamaları ile ilgili kısımlarda gelirlerini gizlemişlerdir.

Tablo 5'de yukarıda sıralanan varsayımlar göz önüne alınarak ve alınmadan hesaplanan Gini katsayıları yer almaktadır.

⁵⁸ Lire Ersado Azerbaijan's Household Survey Data: Explaining Why Inequality is So Low WPS4009, World Bank, 2005.

Tablo 5 : Varsayımlar Gözönüne Alınarak ve Alınmadan Hesaplanan Gini Katsayısı

Gini Katsayısı	2002	2003	2004
Azerbaycan	0,184	0,182	0,163
Varsayım 1	0,318	0,329	0,318
Varsayım 2	0,412	0,280	0,324
Varsayım 3	0,184	0,204	0,184
Varsayım 4	0,366	0,248	0,268
Varsayım 5	0,361	0,353	0,319
Varsayım 6	0,558	0,445	0,479

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi verileri esasında yazar tarafından yapılan hesaplamalar.

Görüldüğü gibi, varsayımlar dikkate alındığında eşitsizlik, ilgili varsayımın dikkate alınmadığı durumlarda daha yüksektir. Devlet İstatistik Komitesinin Aile Bütçelerinin Analizi araştırması neticeleri ile ilgili detaylı veriler araştırmacılara sunulmamıştır. Bu durum benzeri hesaplamaların gelecek yıllar için yapılmasına olanak tanımamaktadır.

Araştırma sürecinde, ekonomik faaliyet türleri ile ilgili hem sektör içi hem de sektörlerarası eşitsizlik araştırılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde istihdamdan elde edilen gelirler özellikle ücretler, halkın gelirlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu bakımdan Devlet İstatistik Komitesi tarafından ekonomik faaliyet türlerine göre istihdam edilen halkın ücret gelirleri hakkında verilen ve 2007-2008 yıllarını kapsayan veriler esasında eşitsizlik göstergeleri hesaplanmıştır. Bu hesaplamaların sonuçları Tablo 6'da verilmektedir.

Tablo 6 : Ekonomik Faaliyet Türlerine Göre 2007-2008 Yılları Arasında Ücret Düzeylerinde Eşitsizlik Göstergeleri

Ekonomik Faaliyet Türleri	2007				2008			
	Gini	GE(0)	GE(1)	GE(2)	Gini	GE(0)	GE(1)	GE(2)
Tarımsal Alan, Avcılık ve Ormancılık	0.221	0.127	0.151	0.140	0.153	0.087	0.112	0.112
Balıkçılık ve Balık Üretimi	0.187	0.092	0.108	0.097	0.126	0.070	0.092	0.091
Madencilik	0.312	0.263	0.232	0.169	0.289	0.222	0.197	0.140
İmalat	0.451	0.486	0.554	0.611	0.374	0.330	0.374	0.356
Elektrik Enerjisi, Gaz ve Su Üretimi ve Dağıtımı	0.284	0.195	0.199	0.162	0.290	0.198	0.200	0.157
İnşaat	0.453	0.510	0.495	0.423	0.395	0.369	0.377	0.319
Toptan ve Perakende Ticaret	0.295	0.216	0.204	0.150	0.375	0.336	0.368	0.330
Otel ve Restoran Hizmetleri	0.360	0.318	0.322	0.282	0.389	0.364	0.376	0.317
Ulaşım, İletişim ve Depolama	0.384	0.384	0.380	0.365	0.376	0.330	0.359	0.331
Maliye Çalışmaları	0.417	0.468	0.407	0.309	0.366	0.358	0.310	0.223
Gayrimenkul İşlemleri	0.488	0.571	0.621	0.621	0.433	0.445	0.493	0.482
Kamu Yönetimi, Sosyal Güvenlik, Sos-yal Sigorta Görevleri	0.438	0.452	0.525	0.564	0.406	0.387	0.430	0.410
Eğitim	0.294	0.203	0.215	0.182	0.267	0.168	0.177	0.142
Sağlık ve Sosyal hizmetler	0.223	0.130	0.164	0.169	0.204	0.132	0.176	0.191
Diğer Toplumsal ve Bireysel Hizmetler	0.328	0.266	0.348	0.410	0.317	0.249	0.303	0.310
TOPLAM	0.393	0.362	0.404	0.403	0.372	0.324	0.369	0.355

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi:
http://www.azstat.org/statinfo/labour/az/4_2.xls#s2

Tablo 6'da da görüldüğü gibi, ücret göstergelerine göre Gini Katsayısı, toplam gelirler katsayısına göre gözden kaçmayacak derecede yüksektir. 2007-2008 yılları için kişi başına düşen gelirlere göre Gini Katsayısı sırasıyla, 0.161 ve 0.189, ücretlilerin ücretleri ile ilgili olarak bu gösterge sırasıyla 0.393 ve 0.372 olmuştur. Böylece her iki gösterge arasındaki fark, incelenen yıllarda sırasıyla 0.232 (2.4 kat) ve 0.183 (1.97) olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen gelirlerin esasen ücret göstergesine bağlı olduğunu, bununla birlikte ekonomide istihdam edilen halkın ağırlığının -yani bağımlı çalışanların- yüksek olduğu varsayılarak elde edilen sonuçlarla ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: Halkın toplam gelirleri ile ilgili eşitsizlik, göstergenin aşağı düzeyi, temel olarak göz önüne alınmayan gelirler tarafından biçimlenmektedir.

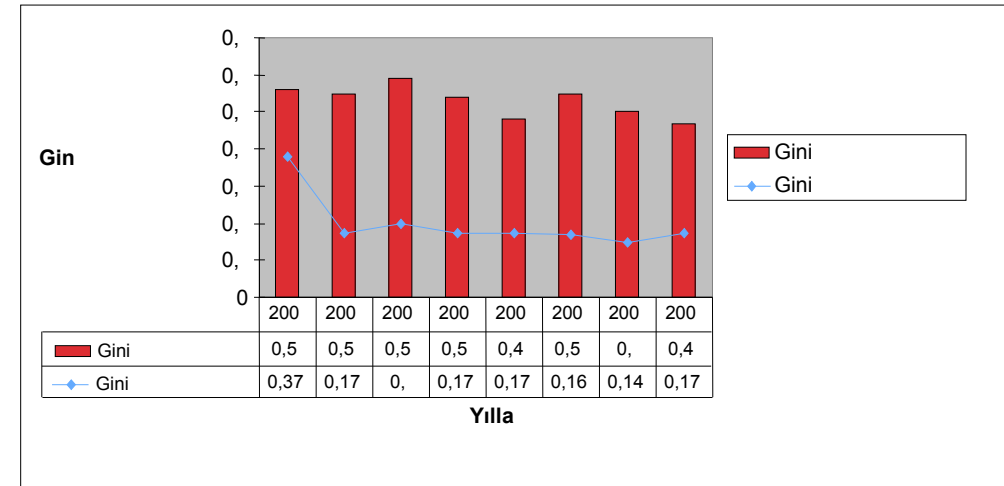
Resmi istatistik verilerinin analizi, ülkede halkın kişi başına düşen gelirlerinin, tüketim harcamalarından çok olduğunu göstermektedir. Bu durum, artık, uzun yıllar için karakteristik olan bir eğilimdir. İncelenen 2007-2008 yılları için bu göstergeler sırasıyla 88.1 manat, 108.9 manat, 92.2 manat ve 114.6 manat olarak gerçekleşmiştir. Bu durum ise aynı yıllarda vatandaşlar tarafından beyan edilen gelirlerinden fazla harcadıklarını göstermektedir. Bu olgu ise, tek başına, elde edilen sonucu onaylamaktadır.

2007-2008 yıllarında ekonomik faaliyet türlerine ayrı ayrı bakıldığında ücret düzeyleri ile ilgili eşitsizliğin belirli derecede farklı olduğu da görülmektedir. 2007 yılında ücret düzeylerinde Gini katsayısının en yüksek değeri gayrimenkul ile ilgili işler, kiralama ve tüketicilere hizmet gösterilmesi (hizmetler sektörü) alanında (0.488), en düşük değeri ise balıkçılık ve balık yetiştirme sektöründe (0.187) gözlenmiştir. 2008 yılı için de durum değişmemiş, bu katsayının en yüksek değeri 2007 yılında olduğu gibi gayrimenkul ile ilgili işler, kiralama ve tüketicilere hizmet gösterilmesi (hizmetler sektörü) alanında (0.433), en düşük değeri ise balıkçılık ve balık yetiştirme sektöründe (0.126) gözlenmiştir.

Genel olarak, 2007-2008 yıllarında Gini katsayısının değerinin karşılaştırılması; gayrimenkul ile ilgili işler, kiralama ve tüketicilere hizmet gösterilmesi (hizmetler sektörü) ile birlikte imalat sanayi, inşaat ve otel ve restoran işletmelerinde hizmet gösterilmesi, kamu yönetimi ve savunma, sosyal güvenlik hizmetlerinde nispeten yüksek olduğunu

göstermektedir. Son sektör istisna, diğer sektörlerde eşitsizlik göstergesinin yüksek olması özel sektör payının yüksek olması ile izah edilebilir. Kamu yönetimi, savunma, sosyal güvenlik hizmetlerinde ortaya çıkan yüksek değer ise devlet memurluğunun sınıflandırılması ve bunlarla birlikte bir çok askeri memurluklardaki ücret seviyelerinin, yüksek derecede farklılıklar göstermesi ile izah edilebilir.

Grafik 1 : Ekonomik Faaliyet Çeşitleri Arasındaki Eşitsizlik

Kaynak: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet İstatistik Komitesi verileri esasında yazar tarafından yapılan hesaplamalar.

Görüldüğü gibi, 2003 yılında bu göstergeler arasındaki fark en yüksek düzeye çıkmıştır. Bu, aynı yılda sektörlerarası Gini katsayısının en yüksek sınırda -0.59 olmasıdır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Toplumsal sınıflar ve bireyler arasındaki gelir uçurumu ve eşitsizliğine her çağda rastlanmasına karşın, gelir adaleti, gelir eşitsizliği ve yoksulluk sorunları sanayileşme ve kapitalist piyasa ile birlikte özel bir önem kazanmıştır.⁵⁹ Küreselleşme süreci, sadece ülkeler arası değil, ülkeler-içi gelir dağılımının belirlenmesinde de önemli bir etkiye sahip gözüküyor. Aynı ülke vatandaşları arasında dünyanın birçok bölgesinde güçlü bir uzaksama ortaya çıkabilmektedir. Gelir dağılımı eşitsizliği gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda artmaktadır.⁶⁰ Gelir dağılımının daha adil hale getirilmesi, göz ardı edilemez ve ertelenemez bir sorun halini almıştır. Gelir dağılımında adaletsizliğin artması, sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyokültürel ve hatta siyasi sorunlar da yaratmaktadır. Gelir dağılımı sorunu, işsizlik sorunu ile birlikte sosyal barışı tehdit eder noktaya gelmiştir. İzlenen, mali istikrarı birincil hedef olarak tercih eden politikalarla da, ekonomik büyüme ve adil gelir dağılımı sağlama hedeflerinin gerçekleştirilmesi mümkün gözükmemektedir. Ülkenin üretim ve istihdamı artırmak için yatırıma pay ayıran bir kamu bütçesi yaratmaya ve yatırımı teşvik eden bir ekonomik ortam oluşturmaya; gelir dağılımında adaleti sağlamak için de, dolaysız vergilere ve servet vergilerine dayanan bir vergi politikasına, eğitim ve sağlıkta fırsat eşitliği sağlayıcı kamu politikalarına ve düşük gelirli kesimlere ülke imkanları dahilinde gelir sağlayıcı sosyal transfer politikalarına ihtiyacı vardır.⁶¹

Azerbaycan'da, 1995 yılından sonra ekonomide toparlanma süreci başlamıştır. Vergi politikaları geliştirilerek kamusal gelirler arttırılmaya başlanmıştır. Ancak harcama politikaları ile gelirin toplumun bütün kesimlerine yayılması politikasında istenen başarı elde edilememiştir. Bu dönemde kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımında artış sağlanmış, bölgesel ve sektörel gelir dağılımı beklenen ölçüde gelişmemiştir. Aynı

⁵⁹ Çelik, A.e., s. 53-91.

⁶⁰ Derviş, A.e.

⁶¹ Köksal Büyükdere, "Türkiye'de Gelir Dağılımı," <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/51/2.html>.

şekilde, ekonomik bölgeler yeterli düzeyde geliştirilememiştir. Ekonomik faaliyetler Başkent Bakü ve çevresinde yoğunlaşmaya başlamış, doğal kaynaklara dayalı sektörler geliştirilmiştir. Diğer sektörler gelişme için yeterli ortamı bulamamışlar, ihtiyaç duyulan ürünler ise ithalat yoluyla sağlanmıştır.⁶²

2000'li yıllardan itibaren Azerbaycan ekonomisi toparlanma sürecine girmeye başlamıştır. 2007 yılında Dünya Bankası'nın yaptığı bir çalışmaya göre 2001 yılında Azerbaycan'da Gini Katsayısının 36.5 olduğu ortaya çıkmıştır. Bu oran çeşitli dünya ülkeleriyle kıyaslandığında olumlu olarak kabul edilebilecek düzeydedir. Aynı çalışmada, ülkelerdeki gelirin, ülke içinde nüfus grupları arasında nasıl bir dağılım gösterdiği de incelenmiştir. 2001 yılı itibariyle Azerbaycan nüfusunun % 7,1'i birinci dereceden fakir, % 11,5'i ikinci dereceden fakir, % 15,3'ü üçüncü dereceden orta, 521,2'si iyiye yakın, % 44,5'i ise iyi derecede yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler örgütünün 2008 yılı rakamlarına göre Azerbaycan'da Gini katsayısının 36,5 olduğu bildirilmektedir.⁶³

Azerbaycan'da sosyal barışın sağlanması ve korunması büyük ölçüde gelir dağılımının adil olmasına ve asgari gelir düzeyinin belirli bir noktanın altına düşmemesine bağlı bulunmaktadır. Bu anlamda devlet tarafından gelir dağılımına müdahale edilmesi sosyal devletin bir gereği olarak görülmelidir. Gelir dağılımına yönelik politikaların belirlenmesinde bir çok faktör etkili olabilmektedir. Bu faktörleri genel anlamda ekonomik, politik, sosyal ve kültürel faktörler olarak sıralamak mümkündür. Bu faktörlerin başında devletin ekonomideki yeri, gelişmişlik düzeyi, ekonomik sistem, ekonomik konjonktür ve izlenen büyüme stratejisi gibi ekonomik faktörler gelmektedir.

- Bölgesel gelişim desteklenmeli, bölgeler için ayrılan bütçe miktarları arttırılmalıdır. Ancak böyle uygulamalarla Başkent Bakü ve çevresine istihdam amaçlı göç edenlerin ve göç etmek isteyenlerin baskısı azalabilir. Bir başka sonuç aynı amaçlarla

⁶² Asif Kurban, "Azerbaycan'da Gelir Dağılımı," Lalezar Kitabevi, İstanbul-2009, s. 236-237.

⁶³ UN, Human Development Index 2007-2008; EIU Estimates.

Başkent ve çevresinde gidenlerin bir kısmının geri dönmesi sağlanabilir.⁶⁴

- Yoksullukla mücadele çalışmalarının etkinliği artırılmalı, yeni politikalar geliştirilerek uygulanmalıdır. Özellikle en alt gelir grubunda yer alan kişilere yönelik politikalar izlenmelidir. Çalışanlar için belirlenen asgari ücret miktarı artırılmalıdır. Sağlık ve eğitim sektörü çalışanlarının ücret düzeyleri yükseltilmelidir. Bu politika, söz konusu sektörlerde çıkar ilişkilerinin azaltılmasını da sağlayabilir.
- Zorunlu eğitim 11 yıldır, bu eğitimin şartları iyileştirilmeli, eğitim seviyesi nitelik ve nicelik olarak yükseltilmelidir. Modern ilköğretim ve yükseköğretim okulları açılmalı, eğitimde teknolojiye önem verilmeli, teknoloji ve AR-GE için bütçeden yeterli derecede pay ayrılmalıdır. Sağlık sistemi yönetimi modernleştirilmeli, sağlık tesislerinin inşası ile birlikte, insan kaynaklarına da gerekli yatırım yapılmalıdır. Sağlık açısından sosyal güvenlik sisteminin kapsamı dışında birey kalmamalıdır. Sosyal güvenlik sistemi her kesimi kucaklamalıdır. Bu uygulamalarla fonksiyonel gelir dağılımına olumlu etki etme imkanı doğacaktır.
- Sadece sanayi sektörü değil diğer sektörler de geliştirilmeli ve ülke ekonomisi petrol sanayisine bağlı kalmamalı, petrol dışı sektörlerde yatırım yapacak kişilere teşvik ve krediler sağlanmalıdır. Tarım ve turizm sektörlerine önem verilmelidir. Petrol dışı sektörlerin teşvikinde rekabet ön plana çıkartılmalı, ihracat ihmal edilmemeli, dünya piyasalarında rekabet edebilecek üretime öncelik verilmelidir. Bu uygulamalar ile sektörel gelir dağılımına olumlu katkı yapılması sağlanabilir.⁶⁵

Geçiş öncesi dönemde özellikle 1980'li yılların basından itibaren Sovyet ekonomisinin içine düştüğü ekonomik depresyon ve çöküş olarak özetlenen "başlangıç koşulları" Geçiş süreci üzerinde oldukça etkin bir faktör olarak gösterilmiştir. Geçiş döneminde, çıktı

⁶⁴ Kurban, A.e., s. 236-237.

⁶⁵ Kurban, A.e., s. 236-237.

düzeylerinde, reel ücretler ve sosyal harcamalardaki önemli düşüşler bir takım sonuçları da beraberinde getirmiştir. Gelir düzeyinin azalması bölgede yoksulluğu etkileyen en etkin faktör olarak görülmektedir.⁶⁶

Gelecek döneme yönelik yoksulluk ve gelir eşitsizliğinde gelişmeler çeşitli faktörlere bağlı olacaktır. Yoksulluk ve gelir eşitsizliğinde artışa yol açabilecek bir mekanizma işçilerin verimliliğin düşük olduğu devlet sektöründen verimliliğin yüksek olduğu özel sektöre geçişidir. Ne var ki, özel sektöre geçen işçilerin oranındaki artış başlangıçta gelir eşitsizliğini yükseltecek daha sonra ise verimlilik farklılıkları azalacağından eşitsizlik azalacaktır.⁶⁷

Küreselleşme piyasa mekanizması üzerinde baskılar yapan ve mal ve faktör piyasalarındaki fiyat sinyallerini bozan çeşitli hükümet müdahalelerinin ortadan kaldırılmasını içermektedir. İş gücü, ticaret ve finans piyasalarındaki kısıtlamaların kaldırılması ile piyasalara etkin bir biçimde hareket serbestisi sağlanması, etkinliği artırarak büyümeye neden olacak, bu da bütün ekonomide bir iyileşmeye yol açacaktır. Ancak ulusal düzeyde neo-liberal kararlar alan hükümetler, bu kararların bölgesel düzeydeki olumlu veya olumsuz etkilerini dikkate almak durumundadırlar; çünkü dikkate alınmayan bölgesel eşitsizlikler zamanla kronikleşerek, ulusal kalkınma sürecini yavaşlatabilecek sorunlara neden olabilecektir. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde, sorun eşitlik ve etkinlik problemi gibi görülebilir. Plânlı ekonomiler piyasa ekonomilerinden daha eşitlikçi olabilir; bu nedenle toplumlar daha adil bir gelir dağılımı sağlayan ancak etkin olmayan bir çok eski uygulamanın devamını isteyebilirler; bu nedenle politikacılar eşitsizlik yaratabilecek pazar ekonomisi uygulamaları ile iktisadi açıdan etkin olmayan ancak daha adil gelir dağılımı sağlayan uygulamalar arasında seçim yapma gücü içinde kalabilir. Daha genel bir deyişle önümüzdeki yıllarda Geçiş Ekonomilerinde gündemde olabilecek sorun, Pazar ekonomisi uygulamalarının gelir dağılımını bozucu

⁶⁶ Turan, A.e., s. 121-135.

⁶⁷ Turan, A.e., s. 121-135.

etkilerini en az etkinsizlikle giderebilecek mekanizmalar geliştirmek olacaktır.⁶⁸

KAYNAKLAR

Aktan, Coşkun Can, Vural, İstiklal Yaşar, "Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", Coşkun Can Aktan (ed.) Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara. Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002 (<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-gelir-dagilimi.pdf>, Erişim Tarihi: 10.11.2011).

Atkinson A., Micklewright J. Economic Transformation in Eastern Europe and the Distribution of Income, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Azerbaijan Extended Poverty Profile, 2002-2004, Human Development Sector Unit Europe and Central Asia Region, World Bank, 2005.

Azərbaycan Cumhuriyyəti, "Yoksulluğun Azaldılması və İqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramı, İllik Hesabat" Bakü.

Büyükdere, Köksal, "Türkiye'de Gelir Dağılımı," <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/51/2.html>.

Çelik, Aziz, "AB Ülkeleri ve Türkiye'de Gelir Eşitsizliği Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım," Çalışma ve Toplum, 2004/3, s. 53-91.

Danışoğlu, Ayşe Çelikel, "Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri," İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 3, 2004, Sayı 5, s. 215-235.

Demirbugan, M. Alper, "Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Temel Eğilimler," Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 20, Nisan 2006, Sayı: 1,

s. 39-50 <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/viewFile/3668/3497>(Erişim Tarihi: 14. 02. 2011).

Derviş, Kemal, "Küreselleşme, Büyüme ve Gelir Dağılımı" http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi27/kuresellesme_buyume_gelir_dagilimi.pdf(Erişim Tarihi: 14. 02. 2011).

Dollar, David, Aart Kraay, "Trade, Growth, and Poverty," World Bank Policy Research Working Paper, No. 2615, 2001.

Falkingham, J. Inequality and poverty in the CIS-7 countries 1989-2002. In S. Clinton and S. Sarosh (Eds.), The low income counties of the Commonwealth of Independent States (pp.141-170). Washington, D.C.: The International Monetary Fund, 2004.

Growing Unequal?: Income distribution and Poverty in OECD Countries. OECD Multilingual Summaries. 2008.

Güngör, Bayram, "Post-Komünist Geçiş Sürecinde Dünyada ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Kalkınma Çabaları ve Sonuçları, http://cesran.org/index.php?option=com_content&view=article&id=627%3Apost-komuenist-geci-suerecinde-duenyada-ve-orta-asya-tuerk-cumhuriyetlerinde-ekonomik-kalknma-cabalar-ve-sonuclar&Itemid=150&lang=tr

Habibov, Nazim, Fan, Lida, "Social assistance and the challenges of poverty and inequality in Azerbaijan, a low-income country in transition Journal of Sociology and Social Welfare, March, 2006.

Kalça, Adem, "Geçiş Ekonomilerinde Yolsuzluk," [http://iibf.ktu.edu.tr/kisisel/ademkalca/PDF%20yay%20C4%B1nlar%20C4%B1m\(2\)/Ge%20C3%A7i%20C5%209F%20Ekonomilerinde%20Yolsuzluk-transtation%20economy%20and%20correction.pdf](http://iibf.ktu.edu.tr/kisisel/ademkalca/PDF%20yay%20C4%B1nlar%20C4%B1m(2)/Ge%20C3%A7i%20C5%209F%20Ekonomilerinde%20Yolsuzluk-transtation%20economy%20and%20correction.pdf).

Kalça, Adem, Güngör, Bayram, "Geçiş Ekonomilerinde Kayıtdışı Ekonomi : Nedenleri, Boyutları ve Sonuçları," iibf.ktu.edu.tr/.../Geçiş%20Ekonomilerinde%20Yolsuzluk-transtation%20economy%20and%20correction.pdf (Erişim Tarihi: 10. 02. 2011).

Karaman, Banu, Özçalık, Melih, "Türkiye'de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü," Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Yıl:2007, Cilt: 14, Sayı 1, s. 25-40.

Kurban, Asif, "Azerbaycan'da Gelir Dağılımı," Lalezar Kitabevi, İstanbul-2009.

⁶⁸ Lütfü Öztürk, "Geçiş Ekonomilerinde Bölgelerarası Dengesizlikler : Bir Neden Olarak Piyasa Ekonomisi," Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 16, 2006.

- Lire, Ersado, Azerbaijan's Household Survey Data: Explaining Why Inequality is So Low WPS4009, World Bank 2005.
- Milanovic, Branko, "Why we all do care about inequality (but are loath to admit it) <http://siteresources.worldbank.org/INTDECINEQ/Resources/WhyCarepdf.pdf> (Erişim Tarihi, 20. 01.2011).
- Milanovic, Branco, "True world income distribution 1988 and 1993:First Calculations based on Household surveys alone," Economic Journal, Vol.112 (476),51-92, 2002.
- Milanovic, Branco,"The Two Faces of Globalization:Against Globalization As We Know it:, 0303007, Economics Archive at WUSTLE, 2003
- Milanovic, Branko, "Explaining the Increase in Inequality during Transition." Economics of Transition, 1999. 7(2):299-341.
- Milanovic, Branko, Ersado, Lire. "Reform and Inequality during the Transition: An Analysis using Panel Household Survey Data, 1990-2005," World Bank Working Paper No. 4780, November-2008, Washington, D.C.
- Öztürk, Lütfü, "Geçiş Ekonomilerinde Bölgelerarası Dengesizlikler: Bir Neden Olarak Piyasa Ekonomisi," Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 16, 2006, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd16/sbd-16-02.pdf>.
- Rınok, truda, i sosialnaya politika v Sentralnoy i Vostočnoy Evrope. İKS, "DİS", Moskva, 1997.
- Sarı, Ramazan, "Bolu İl gelişme Planı, Gelir Dağılımı ve İstihdam," Bolu, 2003.
- Turan, Güngör, "Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği," Kamu-İş, Cilt 9, Sayı 2-2007, s. 121-135.
- Turan, Güngör, "Sovyet Sonrası Orta Asya: Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş," Tasam Yayınları, İstanbul-2006.
- Turan, Güngör, "Piyasa Ekonomisine Geçiş Ülkelerinde Reformlar ve Devletin Yeniden Yapılanması," Kamu-İş, Cilt 8, Sayı 4/2006.
- UN, "Human Development Index 2007-2008", EIU Estimates.
- UNDP, "Human Development Report," <<http://hdr.undp.org/hdr2006/pdfs/report/HDR06-complete.pdf>>, 26.12.2006.
- UNU-WIDER. "World Income Inequality Database," Version 2.0a. United Nation University -Worlds Institute for Development Economics

Research. Retrieved September 2005 from <http://www.wider.unu.edu/wiid/wiid.htm>.

Yaşın, Dilek, "Türkiye'de Büyüme, Gelir Dağılımı ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin analizi (1987-2009): Büyüme, Daha Adil Gelir Dağılımını Getirdi Mi? İşsizliği Azalttı Mı? http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/dilek_yasin.pdf(Erişim Tarihi 14. 02. 2011).

Yüce, Mehmet, "Kırgızistan'ın Gelir Dağılımına Genel Bir Bakış," İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Yıl, 2003, Cilt 5, Sayı 1, Sıra 1, No: 40.